

Pengiktirafan Hak Orang Asal di Sisi Undang-undang: Analisis Perbandingan antara Malaysia dengan Filipina dan New Zealand

(Legal Recognition of the Rights of the Indigenous Peoples: A Comparative Analysis between Malaysia, the Philippines, and New Zealand)

MUHAMAD SAYUTI HASSAN*
ROHAIDA NORDIN

ABSTRAK

Hak orang asal telah mendapat pengiktirafan di sisi undang-undang antarabangsa khususnya di bawah Deklarasi PBB mengenai Hak Orang Asal (DHOA). Sungguhpun begitu, pengiktirafan hak berkenaan di peringkat domestik adalah berbeza mengikut undang-undang dan amalan negara masing-masing. Sehubungan dengan itu, objektif utama artikel ini adalah untuk menganalisis secara perbandingan pengiktirafan hak orang asal di sisi undang-undang antara Orang Asli di Semenanjung Malaysia, Indigenous Cultural Communities/Indigenous Peoples (ICC/IP) di Filipina dan masyarakat Maori, di New Zealand. Penulisan ini menggunakan kaedah sosio-perundangan dan menganalisis data secara kualitatif. Artikel ini mendapati bahawa kedudukan pengiktirafan hak masyarakat Maori di New Zealand dan ICC/IP Filipina adalah lebih baik berbanding pengiktirafan hak Orang Asli di Semenanjung Malaysia. Justeru, artikel ini mengemukakan cadangan dari segi perundangan untuk menambahbaik pengiktirafan hak Orang Asli seperti cadangan pindaan AOA dan memperkasakan peranan JAKOA. Kesimpulannya, artikel ini dapat memberi sumbangan yang signifikan dari segi perundangan ke arah pembangunan lestari Orang Asli.

Kata kunci: DHOA; orang asal; Orang Asli; Maori; ICC; undang-undang antarabangsa

ABSTRACT

The rights of indigenous peoples have been recognized in international law, predominantly under the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP). Nevertheless, the recognition of such rights at the domestic level varies according to the laws and practices of each country. Accordingly, the main objective of this article is to comparatively analyze the legal recognition of the rights of the indigenous peoples between Orang Asli in Peninsular Malaysia, Indigenous Cultural Communities/Indigenous Peoples (ICC/IP) in the Philippines and the Maori in New Zealand. This article adopts a socio-legal methodology and analyzes the data qualitatively. This article finds that the position of recognition of the rights of indigenous people in New Zealand and the Philippines is better than the recognition of the rights of Aboriginal peoples in Peninsular Malaysia. Thus, the current study proposes an improvement in terms of legislation to recognize the rights of Aboriginal peoples, such as the amendments to the APA and empower the role of JAKOA. In conclusion, this article can significantly contribute to the sustainable development of the Orang Asli.

Keywords: DHOA; indigenous people; aboriginal people; Maori; Indigenous Cultural Communities (ICCs); international law

PENGENALAN

Pada 13 September 2007, Perhimpunan Agung Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu telah mengiktiraf hak orang asal secara khusus melalui penerimaan sebuah Deklarasi mengenai Hak Orang Asal (DHOA). DHOA mengiktiraf hak penentuan sendiri kepada orang asal seluruh dunia. Hal ini bermaksud, semua orang asal berhak menikmati hak yang terkandung dalam perkara 3 DHOA iaitu hak penentuan sendiri

yang memberi perlindungan kepada orang asal yang merangkumi aspek politik, pembangunan ekonomi, sosial dan budaya. Tambahan itu, hak orang asal diiktiraf secara komprehensif menerusi 46 perkara di bawah DHOA yang meliputi pelbagai aspek penting bagi mengiktiraf kedudukan orang asal. Antara perkara penting yang diperuntukan di bawah DHOA meliputi hak penentuan sendiri; identiti orang asal; pengiktirafan tanah adat; hak terhadap pembangunan dan ekonomi; penyertaan dalam

proses pembuatan keputusan; prinsip izin maklum awal bebas telus (IMABT) dan banyak lagi. Oleh itu, pengiktirafan tersebut wajar diberi perhatian kerana Malaysia dan Filipina merupakan antara negara yang menyokongnya.¹ Walau bagaimanapun, New Zealand² merupakan antara empat buah negara yang menolak penerimaan DHOA. Namun, New Zealand mengubah pendiriannya untuk menyokong DHOA pada April 2010.³

Berhubung hak penentuan sendiri, peruntukan perkara 3 DHOA adalah sama seperti apa yang terkandung dalam kedua-dua waad antarabangsa Waad Antarabangsa berkaitan Hak Sivil dan Politik (WAHSP), 1966 dan Waad Antarabangsa berkaitan Hak Sosial, Ekonomi dan Budaya (WAHSEB). Peruntukan hak penentuan sendiri orang asal merangkumi beberapa dimensi utama iaitu politik, pembangunan ekonomi, sosial dan kebudayaan. Daes menyifatkan dimensi-dimensi tersebut mempunyai perkaitan yang rapat dengan pengiktirafan hak ke atas kekayaan sumber alam dan semulajadi.⁴

Walaupun bagaimanapun, peruntukan perkara 4 DHOA menghadkan skop hak penentuan diri iaitu hanya melibatkan hak autonomi atau kerajaan sendiri. Menurut Rohaida dan Witbrodt, perkara 4 disifatkan sebagai menghadkan hak penentuan diri dan terpakai hanya dalam konteks dalaman sahaja berbanding hak penentuan diri semua orang yang merangkumi hak terhadap pemisahan.⁵ Di samping itu, perkara 46 mensyaratkan kepatuhan terhadap prinsip kedaulatan dan keutuhan wilayah di sesebuah negara. Syarat tersebut menggambarkan bahawa wujud ketidakseimbangan dalam pengiktirafan hak penentuan diri kepada semua orang yang termasuk hak untuk pemisahan. Tindakan ini adalah bertentangan dengan prinsip kesamarataan dan mendiskriminasi orang asal walau sekalipun dalam banyak keadaan orang asal tidak mengimpikan pemisahan seperti yang terdapat di bawah undang-undang antarabangsa.⁶

Selain DHOA, hak penentuan sendiri juga turut mendapat perhatian Mahkamah Keadilan Antarabangsa (MKA). Pada tahun 1996, MKA melalui kes *Portugal v. Australia (East Timor Case)*, ICJ Reports (1996) memutuskan bahawa hak penentuan diri adalah "*erga omnes*".⁷ Status "*erga omnes*" merupakan satu doktrin undang-undang antarabangsa yang merujuk kepada hak dan obligasi yang terpakai kepada semua orang. Oleh yang demikian, hak penentuan sendiri patut diiktiraf kepada semua orang termasuklah orang asal.

Beberapa pakar undang-undang antarabangsa seperti Anaya berpendapat bahawa hak penentuan sendiri telah menerima status "*jus cogen*" di bawah undang-undang antarabangsa.⁸ Implikasi status "*jus cogen*" telah diperuntukan di bawah perkara 53, Konvensyen Viena mengenai Undang-undang Tritis, 1969 iaitu sebarang triti yang bercanggah dengan prinsip "*jus cogen*" dianggap sebagai tidak sah.⁹ Disamping itu, Daes mentakrifkan hak penentuan sendiri orang asal sebagai kebebasan, integriti dan kehormatan terhadap orang asal atau dalam erti kata lain kebebasan untuk hidup mengikut adat dan kepercayaan serta dihormati oleh masyarakat majoriti.¹⁰ Anaya pula menggagaskan bahawa hak penentuan sendiri berpaksikan prinsip kebebasan dan juga kesamarataan.¹¹ Pelaksanaan hak berkenaan boleh diuji dengan menilai samada orang asal mempunyai kebebasan untuk memilih dan menentukan cara hidup mereka sendiri.¹² Oleh yang demikian, tidak dinafikan lagi bahawa hak penentuan sendiri merupakan hak yang sudah lama diterima pakai di bawah undang-undang antarabangsa dan pemakaiannya dalam konteks orang asal adalah berasas.

Di peringkat domestik, kehidupan orang asal masih dibelenggu dengan masalah ekonomi, dihipit penindasan dan ketidakadilan. Contohnya di Semenanjung Malaysia, Orang Asli masih berhadapan dengan isu ekonomi, kemelut pengiktirafan tanah adat, hidup di bawah paras kemiskinan.¹³ Contohnya, Laporan Pelapor Khas PBB mendedahkan bahawa sebanyak 31.16 peratus Orang Asli masih hidup di bawah garis kemiskinan yang menyebabkan jaminan makanan mereka terjejas.¹⁴ Selain itu, Chong et al (2018) mendapati sebanyak 82.9% OA *Mah Meri* di Kuala Langat Selangor berdepan dengan ancaman jaminan makanan.¹⁵ manakala, Khor & Sharif (2019) mendedahkan bahawa kanak-kanak OA menghadapi malnutrisi yang tinggi iaitu 43-86%. Tambahan pula, kemelut pengiktirafan tanah Orang Asli seperti yang dilaporkan di dalam Laporan Inkuiri Tanah Orang asal/Asli oleh SUHAKAM pada 2013 turut mengulas pelbagai implikasi penafian hak tanah kepada Orang Asli. Oleh yang demikian, objektif utama artikel ini adalah untuk menganalisis secara perbandingan pengiktirafan hak orang asal di sisi undang-undang antara Orang Asli di Semenanjung Malaysia, *Indigenous Cultural Communities (ICC)* di Filipina dan masyarakat Maori, New Zealand. Artikel ini dapat memberi sumbangan yang signifikan kerana kupasan mengenai hak orang asal

merupakan perkara yang masih belum mendapat penyelesaian dan wajar diberi tumpuan. Kekaburan pengiktirafan hak orang asal boleh menyebabkan orang asal terus dipinggirkan oleh kemajuan dan kemodenan. Tanpa sistem dan undang-undang yang kukuh, isu pengiktirafan Orang Asli akan terus berlarutan tanpa penyelesaian komprehensif dan kehidupan mereka akan turut terjejas.

LATAR BELAKANG ORANG ASAL DI MALAYSIA, FILIPINA DAN NEW ZEALAND

ORANG ASLI DI MALAYSIA

Di Malaysia, orang asal boleh dirujuk kepada dua kumpulan utama iaitu Orang Asli di Semenanjung Malaysia dan masyarakat pribumi yang tinggal di Sabah atau Sarawak.¹⁶ Sehingga Jun 2018, jumlah keseluruhan Orang Asli di Semenanjung Malaysia ialah sebanyak 178,197 orang iaitu mewakili 0.5 peratus daripada jumlah populasi keseluruhan rakyat Malaysia. Namun, artikel ini hanya memfokuskan kepada analisis hak Orang Asli sahaja.¹⁷

Merujuk kepada Orang Asli, perkataan “Asli” yang merupakan istilah bahasa Arab yang bermaksud asal atau “*original*” iaitu perkataan dasar “*Asali*.”¹⁸ Perkara 160 (2) Perlembagaan Persekutuan pula merujuk Orang Asli sebagai Orang Asli yang menetap di Semenanjung Malaysia. Orang Asli juga pernah dirujuk sebagai “*Sakai*” khususnya sebelum istilah Orang Asli diterima secara rasmi oleh kerajaan pada tahun 1960.¹⁹ Selain rujukan sebagai “*sakai*”, pentadbir di zaman penjajahan telah merujuk Orang Asli sebagai “*aborigine*” atau “*abos*”.²⁰ Nicholas menerangkan bahawa sebilangan Orang Asli dikenali berdasarkan tempat tinggal mereka seperti Orang Darat, Orang Hulu dan Orang Laut. Tempat tinggal Orang Asli dipengaruhi oleh faktor geografi seperti masyarakat yang tinggal di muara sungai dikenali sebagai orang hulu, masyarakat Orang Asli yang tinggal di kawasan bukit atau tanah tinggi dikenali sebagai orang darat, manakala Orang Asli yang mendiami di kawasan persisiran pantai dikenali sebagai orang laut.²¹

Sejak awal kurun ke 20, terma Orang Asli merujuk kepada 19 suku kaum masyarakat dan kemudian dibahagikan kepada tiga suku kaum utama iaitu Negrito, Senoi dan Melayu Proto dengan merujuk kepada etnografi suku masing-masing.²² Orang Asli merupakan suku kaum *heterogen* bukan homogen (*homogenous*) kerana memiliki keunikan, mempunyai kelainan serta perbezaan tersendiri khususnya dari perspektif sosio-budaya

dan psikososio-kognitif.²³ Walau bagaimanapun, Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA) telah menyusun semula dengan mengurangkan jumlah suku kaum daripada 19 kepada 18 suku kaum dengan membahagi Orang Asli kepada tiga kumpulan utama untuk tujuan kemudahan dan kelancaran pentadbiran itu sendiri.²⁴ Setiap suku Orang Asli adalah unik dan berlainan termasuklah dari aspek bahasa, adat tradisi, amalan serta agama. Pecahan suku kaum Orang Asli kepada sub suku yang lebih kecil adalah berdasarkan bahasa suku masing-masing.²⁵

Definisi Orang Asli juga boleh dirujuk kepada peruntuk Seksyen 3 (1) (a-c) Akta Orang Asli 1954 seperti berikut:

- a) mana-mana orang yang bapanya ialah anggota kumpulan etnik orang asli, yang bercakap bahasa orang asli dan lazimnya mengikut cara hidup orang asli dan adat dan kepercayaan orang asli, dan termasuk seorang keturunan melalui jurai lelaki orang itu;
- b) mana-mana orang daripada mana mana kaum yang diambil sebagai anak angkat semasa bayi oleh orang asli yang telah dibesarkan sebagai seorang orang asli, lazimnya bercakap bahasa orang asli, lazimnya mengikut cara hidup orang asli dan adat dan kepercayaan orang asli dan ialah anggota suatu masyarakat orang asli; atau
- c) anak daripada mana-mana penyatuan antara seorang perempuan orang asli dengan seorang lelaki daripada suatu kaum lain, dengan syarat bahawa anak itu lazimnya bercakap bahasa orang asli, lazimnya mengikut cara hidup orang asli dan adat dan kepercayaan orang asli dan masih lagi menjadi anggota suatu masyarakat orang asli.

Secara umumnya definisi di bawah Seksyen 3 ini menekankan dua elemen penting iaitu 1) bercakap bahasa Orang Asli, 2) mengikut cara hidup Orang Asli dan adat, dan kepercayaan Orang Asli.

INDIGENOUS CULTURAL COMMUNITIES (ICC) DI FILIPINA

Berbanding Orang Asli di Malaysia, suku kaum orang asal di Filipina lebih banyak kerana mewakili 10-20 peratus daripada jumlah penduduk Filipina secara keseluruhan. Menurut *National Commission of Indigenous Peoples* (NCIP), ICC/IP merupakan masyarakat yang terdiri daripada lebih kurang 110 suku kaum yang dikelaskan dengan merujuk kepada etnik-linguistik. Antara masyarakat ICC/IP ialah seperti Igorot, Lumad dan Mangyan.

Di Filipina, masyarakat orang asal atau dikenali sebagai *katutubong mamamayan* turut dirujuk sebagai *etnik minoriti*, *Tribal Filipino* atau *Native Citizen*. Namun, orang asal secara rasminya dirujuk sebagai *Indigenous Cultural Communities* (ICC). Merujuk kepada Seksyen 2, Bab I, Akta Hak Orang Asal 1997 (AHOA), Akta Republik 8371, orang asal dirujuk sebagai *Indigenous Cultural Communities* dan *Indigenous Peoples* (ICC/IP).²⁶ Sebaliknya, istilah "*indigenous peoples*" telah digunakan untuk merujuk kepada orang asal di bawah Perlembagaan Filipina.²⁷ Tambahan itu, ICC/IP telah ditakrifkan di bawah seksyen 3 (h), Bab II AHOA sebagai orang asal yang berhak untuk menentukan identiti mereka sendiri (*self-identification*), tinggal secara berkelompok, mempunyai adat budaya mereka tersendiri, memilik keunikan serta berlainan dengan masyarakat majoriti yang lain. Selain undang-undang, Suruhanjaya Nasional Orang Asal (SNOA) (*National Commission of Indigenous Peoples*) turut memainkan peranan penting terhadap perlindungan dan kemajuan ICC/IP.²⁸

Antara ciri-ciri ICC/IP yang utama ialah keunikan dan kelainan sifat serta adat budaya yang membezakan mereka dengan masyarakat majoriti yang lain.²⁹ Pada kebiasaannya, masyarakat ICC/IP tinggal di kawasan pedalaman dan terpencil contohnya di kawasan pergunungan yang mempunyai kemudahan prasarana, perkhidmatan dan peluang yang agak terhad berbanding masyarakat majoriti di negara berkenaan.³⁰ Contohnya, perkampungan ICC/IP di Barangay Balatoc, Pasil, Kalinga, Wilayah Cordillera terletak di lereng pergunungan dan akses pengangkutan agak sukar serta mengambil masa lebih kurang 4 hingga 5 jam untuk tiba dari Pekan Kalinga.³¹ Menariknya, sebahagian kawasan yang didiami ICC/IP mempunyai limpahan sumber semulajadi. Namun begitu, suara mereka kurang mendapat perhatian kerana kelemahan pengaruh politik dan sebilangan daripada mereka kurang berpendidikan.³²

MASYARAKAT MAORI DI NEW ZEALAND

Masyarakat Maori merupakan masyarakat orang asal di New Zealand dan mereka dipercayai tiba di New Zealand atau dikenali sebagai *Aotearoa* yang bermaksud kumpulan awan putih ini sejak 800 A.D dari Timur Polinesia.³³ Kesan daripada penjajahan British, populasi masyarakat Māori didapati semakin menurun dan menjadikan mereka sebagai masyarakat minoriti di negara berkenaan iaitu

hanya mewakili 15% daripada jumlah keseluruhan penduduk iaitu sebanyak 4.25 juta penduduk.³⁴

Dari segi taburan penduduk masyarakat Maori, majoriti mereka mendiami kawasan Auckland iaitu lebih kurang tiga per empat ($\frac{3}{4}$) daripada jumlah keseluruhan mereka.³⁵ Dari segi keunikan budaya dan cara hidup, masyarakat Māori mempunyai organisasi sosial yang unik dan tersendiri. Sistem dalam masyarakat orang asal ini terbentuk daripada *whanau* yang bermaksud suatu keluarga luas, dan beberapa keluarga luas ini akan membentuk sebuah *hapu* yang bermaksud suku. Seterusnya, beberapa kumpulan *hapu* pula akan membentuk sebuah *iwi* yang bermaksud suku kaum.³⁶

Seperti masyarakat orang asal di tempat lain, Māori juga mempunyai hubungan yang rapat dengan tanah, kaum dan identiti mereka sendiri dan konsep ini dikenali sebagai *turangawaewae*.³⁷ Dari segi aktiviti ekonomi tradisional, kehidupan harian masyarakat Maori bergantung kepada aktiviti seperti memancing, memburu dan bercucuk tanam. Higgins menerangkan bahawa masyarakat Māori berpegang kepada konsep pemilikan tanah secara kolektif. Sekiranya individu atau sesebuah keluarga ingin menjalankan aktiviti-aktiviti ekonomi tertentu di atas tanah tersebut, mereka boleh memohon ruang tanah tertentu untuk aktiviti berkenaan.³⁸

PERLINDUNGAN DAN PENGIKTIRAFAN HAK ORANG ASAL DI SISI UNDANG- UNDANG

ORANG ASLI DI SEMENANJUNG MALAYSIA

Hak Orang Asli telah diperuntukkan melalui beberapa undang-undang yang diluluskan oleh Parlimen Malaysia. Antara undang-undang utama yang memperuntukkan mengenai Orang Asli ialah Perlembagaan Persekutuan dan Akta Orang Asli 1954 (AOA).

Seperti yang diperuntukkan di bawah Perkara 4 Perlembagaan Persekutuan, undang-undang yang tertinggi di Malaysia ialah Perlembagaan Persekutuan. Ia memainkan peranan penting dalam pengiktirafan dan pelaksanaan hak Orang Asli. Tidak dinafikan bahawa, Orang Asli juga merupakan benefisiari kepada hak kebebasan asasi di bawah bahagian II yang bermula daripada perkara 5 sehingga perkara 13 Perlembagaan Persekutuan.³⁹ Namun secara khususnya, istilah Orang Asli dirujuk sebanyak empat kali sahaja di bawah Perlembagaan Persekutuan iaitu di bawah Perkara 8(5)(c), Perkara

45(2), Perkara 160 (2) dan Jadual Kesembilan (Butiran 16).

Undang-undang utama negara telah menjamin hak kesamarataan kepada setiap individu seperti yang diperuntukkan di bawah perkara 8 (1) Perlembagaan Persekutuan. Tambahan itu, perkara 8 (2) pula melarang sebarang bentuk diskriminasi yang berdasarkan agama, bangsa, keturunan, tempat kelahiran dan jantina, dan lain-lain. Namun begitu, Perlembagaan Persekutuan juga pada memperuntukan undang-undang yang boleh disifatkan sebagai diskriminasi seperti peruntukan perkara 153 yang mengiktiraf “kedudukan istimewa” kepada kaum Melayu dan masyarakat pribumi Sabah dan Sarawak.⁴⁰ Ironinya, Orang Asli tidak termasuk dalam kumpulan yang layak mendapat kedudukan istimewa walaupun Orang Asli merupakan salah satu kumpulan orang asal di Malaysia.

Sungguh pun Orang Asli tidak menerima kedudukan istimewa di bawah perkara 153, Perlembagaan Persekutuan memperuntukan secara khusus mengenai hak Orang Asli di bawah perkara 8 (5)(c). Peruntukan perkara 8(5)(c) ini membenarkan diskriminasi berpihak kepada Orang Asli dengan memberi penekanan kepada aspek kemajuan termasuklah hal berkaitan perizaban tanah. Peruntukan ini disokong oleh Jadual kesembilan Butiran 16 Perlembagaan Persekutuan yang mengkhususkan perancangan kemajuan dan kebajikan kepada Orang Asli. Walaupun peruntukan perkara 8(5)(c) bertentangan dengan konsep kesamarataan, diskriminasi yang berpihak kepada Orang Asli ini adalah sah di sisi undang-undang dan dinamakan sebagai diskriminasi positif.⁴¹ Hakim dalam kes *Datuk Haji Harun Idris* merujuk kepada kes undang-undang India, *Shri Ram Krishna Dalmia* AIR 1958 SC 538 yang menjelaskan bahawa diskriminasi seumpama ini adalah undang-undang yang baik (*good law*).⁴² Oleh yang demikian, perlindungan undang-undang seperti ini adalah mustahak kepada Orang Asli khususnya berhubung dengan pengiktirafan hak Orang Asli.

Selain itu, Akta Orang Asli 1954 (AOA) merupakan sebuah akta signifikan kepada perlindungan hak Orang Asli. AOA disifatkan sebagai akta yang dibentuk mengikut acuan penjajah dan terus kekal efektif terhadap Orang Asli hingga hari ini. Akta ini mempunyai 19 seksyen merangkumi definisi Orang Asli, pelbagai hak Orang Asli dan pentadbiran JAKOA terhadap Orang Asli. Pada asalnya, AOA diwujudkan bagi menghalang pemberontak komunis dari mendapat bantuan

daripada Orang Asli dan sebaliknya.⁴³ Di samping itu, akta ini juga bertujuan untuk menghindarkan penyebaran dakyah komunis daripada menular masuk ke dalam masyarakat Orang Asli.⁴⁴ Justeru, pihak kerajaan telah mengambil inisiatif untuk menghalang sebarang penyebaran berbentuk penulisan atau kemasukan orang asing ke dalam masyarakat Orang Asli hatta pelantikan batin turut dikawal oleh pihak kerajaan.⁴⁵

Dalam mukadimah AOA, tujuan utama akta ini ialah untuk menyediakan perlindungan, kebajikan dan kemajuan Orang Asli di Semenanjung Malaysia. Walau bagaimanapun, undang-undang yang terkandung dalam AOA ini dianggap lemah kerana terdapat pelbagai kelompangan dan peruntukan akta ini telah dikritik oleh pelbagai pihak. Menurut Dentan *et al*,⁴⁶ AOA merupakan akta yang mempunyai unsur “*paternalistic*” kerana pihak kerajaan berada di posisi sebagai bapa yang menentukan kehidupan anaknya iaitu Orang Asli. Idrus pula menyifatkan AOA sebagai “*ward*” kepada Orang Asli kerana undang-undang dalam AOA merupakan satu bentuk eksploitasi oleh kerajaan terhadap Orang Asli yang dianggap lemah.⁴⁷ Pendekatan “*paternalistic*” ini memberi implikasi negatif kepada Orang Asli sehinggakan mereka dianggap sebagai kepeliharaan (*ward of state*), bukan sebagai orang asal yang berhak ke atas tanah adat dan hak-hak yang lain.⁴⁸ Akta yang sepatutnya memberi perlindungan kepada Orang Asli ini disifatkan oleh Nordin dan Witbrodt sebagai platform kepada JAKOA untuk mengawasi perkara berkaitan Orang Asli.⁴⁹ Dalam hubungan ini, Hooker mempertikaikan bagaimana pemakaian AOA ini secara menafikan hak Orang Asli khususnya dalam pentadbiran dan juga segala urusan berkaitan dengan tanah adat.⁵⁰

Walaupun menerima pelbagai kritikan, AOA tetap diiktiraf sebagai akta yang melindungi Orang Asli. Pengiktirafan tersebut boleh dilihat apabila Hakim Mohd Nor dalam kes *Kerajaan Negeri Selangor & Ors v. Sagong bin Tasi & Ors* menyifatkan AOA sebagai akta hak asasi manusia sejajar dengan objektif akta itu sendiri untuk memberi perlindungan dan memajukan masyarakat Orang Asli.⁵¹ Status sebagai akta hak asasi manusia ini menjadikan AOA berstatus quasi-perlembagaan yang perlu ditafsirkan secara liberal.⁵² Hakim Mohd Nor turut mencadangkan agar AOA dijadikan sebagai inspirasi kepada semua Orang Asli bukannya pihak lain bertindak sebagai penentu kepada hala tuju hidup mereka.⁵³ Di samping itu, penghakiman kes *Adong bin Kuwau vs Kerajaan Negeri Johor*

turut menjelaskan bahawa AOA tidak berdiri dengan sendiri dan perlu dibaca bersama dengan prinsip *common law* kerana kedua-duanya saling melengkapi antara satu sama lain, malah kewujudan AOA 1954 itu sendiri tidak membatalkan hak yang diiktirafkan oleh undang-undang *common law*.⁵⁴

Selain itu, Kanun Tanah Negara (KTN) 1965 (Akta 56) tidak mempunyai sebarang peruntukan KTN yang memberikan pengiktirafan hak tanah adat kepada Orang Asli. Di samping itu, seksyen 88 KTN turut menekankan aspek pendaftaran pemilikan tanah.⁵⁵ Namun, sistem pendaftaran sukar untuk disesuaikan dalam konteks pemilikan tanah adat Orang Asli.⁵⁶ Sehubungan itu, Dannison menyifatkan bahawa Orang Asli tidak memiliki sebarang hak ke atas tanah adat kerana tanah adat Orang Asli adalah milik kerajaan sehinggalah pengiktirafan terhadap tanah diterima oleh mahkamah melalui penerimaan prinsip *common law* dalam kes *Adong bin Kuwau, Sagong bin Tasi* dan beberapa kes lain yang dikupas lanjut pada bahagian 4.2.2.⁵⁷ Seksyen 14 Akta Perhutanan Negara 1984 (APN) pula memperuntukkan pemilikan produk di hutan adalah milik kerajaan negeri. Di bawah seksyen 14 APN, kesemua hasil hutan adalah milik kerajaan negeri melainkan dinyatakan oleh undang-undang khusus berhubung hal sedemikian. Pungutan hasil hutan hanya boleh dilakukan oleh mereka yang memiliki lesen atau permit atau dalam keadaan tertentu dibenarkan oleh undang-undang secara bertulis atau jika berlaku sebaliknya individu berkenaan akan berhadapan dengan kesalahan jenayah jika disabitkan kesalahan.⁵⁸ Tambahan itu, seksyen 19 APN 1984 mensyaratkan lesen untuk memungut hasil hutan. Kedudukan ini menghadkan kebergantungan Orang Asli terhadap hasil hutan dan ia bercanggah dengan kehidupan tradisional Orang Asli. Walaubagaimanapun, seksyen 40 (3) APN 1984 merupakan salah satu contoh undang-undang yang memberi ruang kepada Orang Asli untuk memungut hasil hutan, namun tertakluk kepada seksyen 62 (2) (b) APN. Peruntukan seksyen 62 (2)(b) mengiktirafkan hak Orang Asli untuk dikecualikan daripada royalti bagi tujuan-tujuan tertentu seperti hasil hutan untuk tujuan membaiki pondok Orang Asli, alat untuk mendapatkan rezeki seperti memancing, kayu api untuk kegunaan dapur dan hasil hutan untuk tujuan kehidupan lain mereka.⁵⁹ Namun begitu, pengiktirafan ini masih tidak mencukupi jika dibandingkan dengan pengiktirafan yang diberikan oleh undang-undang antarabangsa.

Dalam Akta Pemuliharaan Hidupan Liar 1972 (APHL) pula, seksyen 52 memberikan kebenaran kepada Orang Asli untuk menjalankan aktiviti-aktiviti tradisional seperti memburu, menembak dan membunuh sebarang hidupan liar di dalam kawasan rizab hidupan liar mahupun kawasan santuari dengan tertakluk kepada Jadual 2 dan 4 akta berkenaan.⁶⁰ Biarpun peruntukan berkenaan mengiktiraf cara memperoleh rezeki dalam kalangan Orang Asli, proses pindaan APHL tidak mematuhi prinsip izin maklum awal bebas telus yang diiktiraf oleh undang-undang antarabangsa terhadap Orang Asli. Pada 2010, APHL telah dipinda dengan mengurangkan jumlah spesies yang boleh diburu oleh Orang Asli daripada 100 kepada 10 jenis sahaja.⁶¹ Berhubung pindaan ini, Subramaniam mempertikaikan tindakan kerajaan kerana membuat pindaan secara sepihak (*unilateral*) dengan tidak melibatkan Orang Asli dalam pembuatan keputusan.⁶² Walaupun seksyen 52 di atas memberi ruang kepada Orang Asli menjalankan aktiviti tradisional mereka, tetapi masih terdapat ruang yang perlu diperbaiki khususnya dari segi amalan yang bercanggah dengan peruntukan undang-undang antarabangsa dan konsep hak penentuan sendiri orang asal.

Pada 20 November 1961, kerajaan telah memperkenalkan Kenyataan Dasar mengenai Pentadbiran Orang Asli di Persekutuan Malaya.⁶³ Secara umumnya, Dasar ini memberi perhatian kepada tiga perkara pokok pada ketika itu seperti kesihatan, pendidikan dan pembangunan serta kemajuan ekonomi Orang Asli. Antara objektif utama dasar yang diisytihar setahun selepas tamat darurat ini ialah mengintegrasikan Orang Asli dengan masyarakat arus perdana di Semenanjung Malaysia.⁶⁴ Untuk tujuan itu, kerajaan mengusulkan piawai yang bersesuaian untuk melindungi dan membangunkan kehidupan Orang Asli bersama masyarakat Melayu.⁶⁵ Walaupun Dasar ini boleh dikatakan satu langkah pengiktirafan kerajaan terhadap hak Orang Asli, namun pengiktirafan tersebut bersifat tidak menyeluruh, dua aspek yang dilihat sebagai penting adalah pengiktirafan terhadap kesamarataan hak dan peluang seperti yang diberikan kepada masyarakat Malaysia lain.⁶⁶ Menurut Nicholas, menjelang pertengahan 1990, dasar berkenaan seolah-olah diabaikan dengan pengenalan 10 Strategi oleh Jabatan Hal Ehwal Orang Asli yang masih mengekalkan objektif yang sama dengan sebelumnya yakni untuk membantu meningkatkan kehidupan seterusnya untuk mengintegrasikan Orang Asli dengan masyarakat utama di negara ini.⁶⁷

ICC/IP DI FILIPINA

Undang-undang utama yang mengiktiraf hak ICC/IP di Filipina ialah Akta Hak Orang Asal (AHOA) 1997 iaitu sebuah akta yang boleh disifatkan sebagai undang-undang berkaitan hak orang asal yang paling progresif berbanding negara-negara lain seperti Malaysia mahupun New Zealand.⁶⁸ AHOA diwujudkan bagi mengangkat martabat ICC/IP mengiktiraf hak orang asal seperti hak terhadap tanah adat (*ancestral domain*), hak pemerintahan sendiri dan pemerikasaan, hak keadilan sosial serta hak asasi manusia dan integriti budaya.⁶⁹

Selain dianggap sebagai *magna carta* (piagam ulung) mengenai hak orang asal, akta yang mempunyai 84 seksyen ini adalah bertujuan untuk mengiktiraf, melindungi serta mempromosi hak ICC/IP.

Pada bahagian ketiga AHOA memberi pengiktirafan penting semua ICC/IP kerana memperuntukan mengenai tanah adat dengan jelas melalui peruntukan undang-undang. Seksyen 7 memperincikan pengiktirafan hak tersebut untuk meliputi hak untuk memiliki, hak untuk membangunkan tanah dan sumber semulajadi, hak untuk mendiami wilayah adat, dan beberapa yang lain.⁷⁰ AHOA juga boleh disifatkan sebuah akta yang menepati peruntukan undang-undang antarabangsa khususnya perkara 25 dan 26 DHOA kerana mengiktiraf hak terhadap tanah adat. Akta berkenaan turut menghuraikan konsep tanah adat,⁷¹ konsep pemilikan tanah,⁷² komposisi,⁷³ tanggungjawab ICC/IP terhadap domain dan tanah adat⁷⁴ dan sebagainya. Ini bermaksud, dengan mengiktiraf hak domain dan tanah adat, ICC/IP mampu untuk meneruskan aktiviti ekonomi mereka secara sah di sisi undang-undang.

Walaupun hak ICC/IP diiktiraf di sisi undang-undang, pengiktirafan tersebut dari segi amalan masih perlu diberi perhatian. Menurut laporan Pelapor Khas Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu (PBB), hanya satu Sijil Domain Adat (*Certificate of Ancestral Domain*) sahaja dikeluarkan di Bakun malah proses untuk memperolehnya juga dikatakan rumit.⁷⁵ Konflik pengeluaran sijil juga berlaku di San Luis apabila tiada sebarang rundingan dibuat sebelum sijil tersebut dikeluarkan kepada *Civilian Armed Forces Geographical Units* (CAFGU).⁷⁶ Antara sebab berlakunya isu pengeluaran sijil ini ialah akses yang terhad oleh ICC/IP dan mereka tidak didedahkan dengan kemahiran untuk mendapatkannya.⁷⁷

Tambahan itu, selain daripada prosedur yang rumit, mahal dan memakan masa yang panjang, Suruhanjaya Nasional Orang Asal (SNOA) dikatakan hanya memproses 9 peratus daripada permohonan iaitu sebanyak 57 permohonan Sijil Domain Adat sehingga hujung 2007.⁷⁸ Walau bagaimanapun, wakil SNOA menjelaskan bahawa antara faktor kelewatan memproses permohonan sijil berkenaan ialah bajet yang tidak diluluskan oleh pihak atasan untuk membuat tindakan di lapangan dan kos yang tinggi untuk tinjauan kajian selidik dan penentuan sempadan.⁷⁹ Hal sedemikian membuktikan bahawa peruntukkan undang-undang yang baik tidak menjamin perlindungan hak secara realiti.

Dari aspek politik dan autonomi, seksyen 13 merupakan satu bentuk pengiktirafan yang jelas mengenai autonomi dan hak penentuan sendiri. Berbanding perkara 3 DHOA, seksyen 13 di atas adalah lebih luas kerana menggabungkan tiga perkara utama dalam satu seksyen. Bahagian pertama seksyen 13 telah menzahirkan tiga pengiktirafan penting iaitu autonomi, hak penentuan sendiri dan hormat kepada integriti nilai, amalan dan institusi mereka. Sebaliknya, kedua-dua hak ini diasingkan dalam dua perkara yang berbeza iaitu di bawah perkara 3 dan 4 DHOA. Selain itu, hak ICC/IP di bawah seksyen 13 menjamin hak penentuan sendiri merangkumi tiga dimensi iaitu ekonomi, sosial dan pembangunan kebudayaan sahaja tidak meliputi dimensi politik seperti perkara 3 DHOA yang meliputi empat dimensi utama iaitu politik, ekonomi, sosial dan budaya.

Bagi menyokong peruntukan seksyen 13, AHOA menambahkan lagi pengiktirafan terhadap wilayah autonomi ICC/IP dengan menggalakkan agar kerajaan menghormati cara hidup tradisional mereka seperti yang dianjurkan oleh prinsip asas hak yang dijamin oleh perlembagaan dan selari dengan tuntutan undang-undang antarabangsa dan hak asasi manusia. Selain itu, AHOA juga mengiktiraf sistem keadilan, penyelesaian pertikaian proses pembentukan keamanan menurut cara hidup dan adat ICC/IP sendiri di bawah seksyen 15. Antara contoh amalan penyelesaian pertikaian adat yang diiktiraf oleh kerajaan ialah sistem “Bodong” bagi masyarakat ICC/IP di Kalinga, Wilayah Cordillera.⁸⁰ Di samping itu, seksyen 16 AHOA mengiktiraf hak ICC/IP terhadap hak penyertaan dalam pembuatan keputusan. Peruntukan ini adalah selari dengan perkara 18 DHOA yang mengiktiraf perkara yang sama. Malahan, seksyen 16 AHOA mewajibkan kerajaan untuk melibatkan ICC/IP dalam badan pembuat dasar atau majlis pembuat undang-undang.

Pengiktirafan yang diperuntukkan oleh AHOA turut meliputi hak berkaitan pembangunan agar ICC/IP tidak tersisih dalam aspek pembangunan. Merujuk kepada peruntukan seksyen 17, ICC/IP telah diberi pengiktirafan untuk menentukan keutamaan terhadap pembangunan khususnya bagi perkara yang melibatkan aspek kepercayaan, tanah dan perkara kerohanian. Penglibatan dalam aspek pembangunan yang dimaksudkan oleh peruntukan seksyen ini diperincikan lagi pada bahagian kedua yakni meliputi peringkat formulasi, pelaksanaan, pelan dan program di peringkat nasional, serantau mahupun setempat. Tambahan itu, seksyen 19 dan 20 mengukuhkan lagi pengiktirafan berkenaan dengan mewajibkan pihak kerajaan untuk menyokong pembangunan tersebut melalui penyediaan cara, pengiktirafan badan dan pertubuhan untuk mendokong hak ICC/IP.

Selari dengan semangat DHOA, undang-undang di bawah AHOA secara khusus mengiktiraf ICC/IP dalam proses pembuatan keputusan melalui pelaksanaan prinsip Izin-Maklum Awal Bebas Telus (IMABT). Seksyen 3 (g), AHOA menjelaskan maksud prinsip IMABT secara ringkas dan prinsip IMABT ini telah diperuntukkan di pelbagai seksyen lain iaitu sebanyak tujuh kali di sebut di bawah AHOA seperti berikut:

1. seksyen 6 (c), berkaitan hak untuk tinggal dalam wilayah orang asal ;
2. seksyen 32, berkaitan hak komuniti terhadap harta intelek;
3. seksyen 33 (a) mengenai hak terhadap material yang berhubung kait dengan nilai, agama dan adat ICC/IP;
4. sek 35 berkaitan akses terhadap sumber genetik dan biologi;
5. seksyen 46 (a) berkaitan dengan pengurusan domain atau tanah adat;
6. seksyen 58 berkaitan pertimbangan alam sekitar; dan
7. seksyen 59 berkaitan pra syarat pengesahan.

Kedudukan undang-undang seperti ini menunjukkan bahawa Filipina memberi pengiktirafan yang lebih baik berbanding negara-negara yang lain seperti New Zealand dan Malaysia berhubung IMABT.

Dalam aspek ekonomi, seksyen 13 AHOA 1997 juga mengiktiraf ICC/IP untuk menjalankan aktiviti ekonomi secara bebas yang sejajar dengan pengiktirafan penentuan nasib sendiri di DHOA. Bahagian 25 juga mengiktiraf ICC/IP dengan

memberikan perkhidmatan asas untuk menyokong kegiatan ekonomi orang asli sementara bahagian 26 mengenali hak wanita dalam bidang ekonomi yang sama rata. Selain itu, seksyen 44 (c) AHOA 1997 juga telah memberi mandat kepada NCIP untuk merumuskan dan melaksanakan, merancang, program dan projek untuk pengembangan ekonomi, sosial dan budaya ICC/IP dan memantau pelaksanaannya. Peruntukan jelas yang memberi mandat kepada agensi sangat penting dalam memastikan NCIP mempunyai kewajiban undang-undang untuk mematuhi ketentuan tersebut.

Dari segi infrastruktur, AHOA 1997 juga memberikan pengiktirafan kepada ICC/IP. Berkenaan dengan hak atas tanah adat dalam seksyen 7 (f), hak pemilikan dan pemilikan ICC/IP untuk tanah adat harus disertakan hak untuk udara dan air bersih. Untuk tujuan ini, ICC/IP harus mempunyai akses ke sistem bersepadu untuk pengurusan perairan pedalaman dan ruang udara mereka. Tambahan itu, Seksyen 25 juga menyatakan bahawa kerajaan perlu menjamin hak ICC/IP untuk perkhidmatan asas pemerintah yang meliputi, tetapi tidak terbatas pada, kemudahan air, elektrik, pendidikan, kesihatan, dan infrastruktur.

MASYARAKAT MAORI DI NEW ZEALAND

Dari segi perundangan orang asal, New Zealand merupakan negara yang meratifikasikan waad hak asasi manusia antarabangsa iaitu WAHSP dan WAHSEB.⁸¹ New Zealand merupakan salah sebuah negara yang tidak menyokong DHOA ketika diumumkan oleh Perhimpunan Agung PBB. Antara faktor utama penolakan DHOA ialah tidak bersetuju dengan kandungan pengiktirafan hak penentuan sendiri orang asal kerana khuatir merangkumi pemisahan.⁸² Walau bagaimanapun, pada 20 April 2010, Menteri Kebajikan Māori mengadap Forum Kekal PBB mengenai Isu Orang Asal di New York bertujuan untuk mengumumkan hasrat mengubah pendirian kepada menyokong DHOA.⁸³ Perubahan pendirian ini menunjukkan bahawa New Zealand memandang serius terhadap perlindungan hak Māori termasuklah hak penentuan sendiri.

Di peringkat domestik, sistem perundangan New Zealand boleh disifatkan sebagai unik kerana mempunyai kelebihan Tiriti Waitangi. Sehubungan itu, Lord Cooke of Thorndorn menyifatkan triti berkenaan sebagai dokumen terpenting dalam sejarah New Zealand.⁸⁴ Menurut Palmer, pengiktirafan melalui triti ini mempunyai nilai ikatan antarabangsa yang sah.⁸⁵ Di samping itu, Palmer turut menjelaskan

bahawa triti ini tidak mempunyai status undang-undang melainkan dimasukkan ke dalam sebuah akta.⁸⁶ Sungguhpun demikian, triti berkenaan mempunyai kepentingannya yang tersendiri kerana telah mendapat perhatian mahkamah sebagai salah satu faktor untuk membuat keputusan.⁸⁷

Triti Waitangi yang dimaterai pada 6 Februari 1840 merupakan dokumen penting kepada masyarakat Māori kerana triti tersebut mengikat perjanjian antara Māori dan koloni British.⁸⁸ Triti Waitangi mengandungi tiga perkara dalam dwibahasa iaitu bahasa Inggeris dan bahasa Māori dan peruntukan berkenaan telah dikodifikasikan dalam Jadual Pertama, Akta Triti Waitangi 1975 (ATW). Dalam mukadimah, akta berkenaan telah menjelaskan perbezaan fahaman teks triti dalam dwibahasa dan perbezaan tersebut boleh mengundang kekeliruan dan kesalahfahaman.⁸⁹ Penghormatan terhadap masyarakat Māori dapat dirujuk melalui peruntukan seksyen 3 ATW kerana mengikat kerajaan untuk patuh kepada prinsip triti sekaligus meletakkan hak Māori pada tempat yang sewajarnya.

Namun begitu, terdapat perbezaan kefahaman mengenai peruntukan triti antara kedua-dua versi berkenaan apabila istilah *kawanatanga* ditafsirkan sebagai “kedaulatan” (*sovereignty*) sedangkan tafsiran dalam bahasa Māori membawa maksud pentadbir (*governorship*). Perbezaan ini adalah penting kerana ia merupakan simbol hak penentuan sendiri bagi Māori dan mereka tidak menyerahkan kedaulatan kepulauan New Zealand kepada British, sebaliknya hanya memberi hak untuk mentadbir.⁹⁰ Walau bagaimanapun, *Pakeha* (bukan Māori) dikatakan seperti mengabaikan triti berkenaan serta beranggapan bahawa semua penduduk New Zealand sebagai satu bangsa.⁹¹

Pengiktirafan masyarakat Maori adalah unik kerana merujuk kerangka yang dibentuk khusus untuk menyatupadukan orang asal dengan masyarakat majoriti serta mampu meleraikan konflik antara kerajaan dan orang asal. Dalam konteks masyarakat Maori, Durie mencadangkan sebuah kerangka hak penentuan sendiri dengan menggabungkan dua unsur utama iaitu kekuasaan (*nga puo mana*) dan juga faktor pelaksanaan hak penentuan sendiri (*te mana whakahaere*).⁹² Menganggap *Nga Puo Mana* sebagai sumber yang mendasari kekuasaan Maori, Durie mencadangkan tujuh aspek iaitu *Puo Mana* yang terdiri daripada *Mana Atua* (Sumber semula jadi dan alam sekitar), *Mana Tupuna* (Identiti dan Warisan), *Mana Tangata*

(Kuasa pada Jumlah), *Mana Whenua* (Pemilikan Tanah), *Mana Moana* (Perniagaan Perikanan), *Mana Tiriti* (Pelaksanaan Triti Waitangi), dan *Mana Motuhake* (Autonomi, Urustadbir dan Kenegaraan).⁹³ Kesemua tujuh *Nga Puo Mana* ini dipadankan dengan faktor yang mendorong kepada pengiktirafan hak penentuan sendiri itu yang dikenali sebagai *Te Mana Whakahaere*. Durie membahagikan faktor ini kepada tiga kumpulan utama iaitu objektif (kemajuan masyarakat Maori, pengakuan budaya dan pemuliharaan alam sekitar), peserta utama (*Hapu*, *Iwi* dan pimpinan di peringkat tempatan, serantau dan nasional) dan juga hubungan strategik (hubungan antara negeri di New Zealand, Serantau Pasifik dan orang asal seluruh dunia).⁹⁴

Dari aspek pembangunan ekonomi, pengiktirafan perundangan dan amalan terhadap hak Māori adalah lebih baik berbanding ICC/IP dan Orang Asli. Terdapat akta khusus yang mengiktiraf pembangunan ekonomi Maori contohnya *Te Ture Whenua Moari Act 1993* iaitu akta berkaitan hak tanah Maori, Akta Perikanan Moari 2004, Akta Pesisir Depan dan Dasar Laut 2004, Akta Pengurusan Sumber 1991 dan Akta Penyelesaian Tuntutan Akuakultur Komersial Moari 2004. Dari segi amalan, aktiviti ekonomi masyarakat Maori turut diiktiraf di sisi undang-undang contohnya pengiktirafan dalam industri perikanan. Dalam hubungan ini, Triti Waitangi mengiktiraf hak Māori secara khusus terhadap aktiviti perikanan menerusi peruntukan 2, Triti Waitangi. Industri perikanan ini merupakan sumber ekonomi tradisional yang penting untuk kelangsungan kehidupan mereka selain daripada tanah. Toki menjelaskan bahawa aktiviti perikanan ini bersumberkan kepada dua konsep iaitu *Te Ao Māori* (Pandangan Hidup Māori) dan *Tikanga Māori* (Adat Māori).⁹⁵

Tambahan itu, seksyen 82 (2), Akta Perikanan 1983 mengiktiraf secara khusus hak perikanan Māori. Malahan, hak perikanan ini telah diputuskan oleh mahkamah New Zealand di dalam kes *Te Weehi v. Regional Fisheries Officer*⁹⁶ bahawa mahkamah telah menerima pakai undang-undang ini dengan mengiktiraf hak Māori untuk mencari ikan di kawasan yang menjadi isu dengan merujuk kepada doktrin hak “*native title*”.⁹⁷ Selain itu, Tribunal Waitangi turut mengiktiraf hak adat Māori terhadap perikanan termasuklah aktiviti secara komersil menerusi kes *Muriwhenua*⁹⁸ dan *Ngai Tahu*.⁹⁹ Malahan, Parlimen telah menggubal dua akta khusus iaitu Akta Perikanan Māori 1989¹⁰⁰ dan Akta Penyelesaian Triti Waitangi (Tuntutan Perikanan)¹⁰¹

untuk memberi pengiktirafan hak perikanan mengikut adat tradisional kepada masyarakat Maori.

Kejayaan ini adalah sebahagian daripada impak positif daripada pengiktirafan hak ekonomi Māori. Selain itu, pemilikan tanah adat juga dilihat sebagai aspek yang paling penting bagi masyarakat Māori dan semua orang asal di seluruh dunia. Dalam aspek ini, hak Māori terhadap tanah telah dikodifikasikan di bawah akta khusus untuk mereka iaitu Akta Tanah Māori. Pengiktirafan ekonomi Māori juga boleh dilihat melalui kewujudan beberapa akta yang mengkhususkan pengiktirafan dalam konteks pembangunan ekonomi Māori. Oleh yang demikian, bolehlah disimpulkan bahawa pengiktirafan hak penentuan sendiri mampu untuk memberi pembangunan ekonomi kepada orang asal.

INSTITUSI/AGENSI KERAJAAN BERKAITAN ORANG ASAL

Institusi atau agensi kerajaan yang diberi mandat untuk melaksana dan mengiktiraf hak orang asal adalah sangat penting untuk memastikan penyelarasan program dan inisiatif kerajaan dapat dilaksanakan dengan jayanya. Institusi atau agensi khusus untuk memelihara hak orang asal ini pada kebiasaannya di peruntukan di bawah undang-undang tertentu.

Di Malaysia, Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA) telah diberi mandat di bawah Akta Orang Asli 1954 untuk melaksanakan fungsi-fungsi tertentu berkaitan dengan hak Orang Asli. Nama JAKOA atau lebih dikenali sebagai Jabatan Hal Ehwal Orang Asli (JHEOA) sebelum 2011 merupakan agensi kerajaan di bawah portfolio Kementerian Pembangunan Luar Bandar (KPLB). Operasi JAKOA adalah berlandaskan visi dan misi untuk memajukan Orang Asli melalui pelaksanaan pembangunan secara inklusif bagi meningkatkan sosio-ekonomi dan kualiti hidup Orang Asli ke arah lebih baik. Tambahan pula, terdapat enam objektif JAKOA bagi merealisasikan pembangunan dan kemajuan Orang Asli iaitu:

1. meningkatkan pendapatan dan mengeluarkan Orang Asli dari paras kemiskinan;
2. menyediakan kemudahan dan emeniti sosial di kawasan penempatan Orang Asli;
3. menjalankan program pembangunan modal insan;
4. memperbaiki tahap kesihatan;
5. memulihara pengetahuan tradisional serta warisan Orang Asli; dan
6. mengamalkan urus tadbir yang baik agar lebih berkesan.¹⁰²

Dari segi undang-undang, Seksyen 4 AOA menjelaskan tentang pentadbiran Orang Asli iaitu Ketua Pengarah diberi mandat untuk bertanggung jawab berkaitan hal pentadbiran Orang Asli. Seksyen 5 AOA pula memperuntukan mengenai kuasa Yang Dipertuan Agong untuk melantik Ketua Pengarah dan Timbalannya. Namun begitu, beberapa kajian lalu berpandangan bahawa Ketua Pengarah telah diberi kuasa yang besar berkaitan pentadbiran Orang Asli.¹⁰³

Di Filipina pula, Suruhanjaya Nasional Orang Asal (SNOA) (*National Commission of Indigenous Peoples*) turut memainkan peranan penting terhadap perlindungan dan kemajuan ICC/IP.¹⁰⁴ Suruhanjaya Nasional Orang Asal (SNOA) merupakan agensi kerajaan yang mempunyai mandat untuk memberi perlindungan dan mempromosi kebajikan dan kemajuan ICC/IP berdasarkan kepercayaan, budaya, adat resam dan institusi mereka. AHOA memperuntukkan secara terperinci mengenai peranan dan operasi SNOA secara khusus di bawah bab VII bermula seksyen 38-50 AHOA. Merujuk kepada seksyen 40 AHOA, SNOA merupakan agensi bebas di bawah pejabat Presiden yang terdiri daripada tujuh Pesuruhjaya dalam kalangan ICC/IP. Seksyen 44 (a-q) pula memperincikan kuasa dan fungsi SNOA antaranya menyemak serta menilai keadaan ICC/IP, membuat dan melaksanakan polisi, pelan dan program untuk kemajuan ICC/IP dan sebagainya.

Untuk urusan dan pentadbiran masyarakat Maori di New Zealand pula, terdapat sebuah institusi iaitu *Te Puni Kokiri* (TPK) atau Panel Pembangunan Ekonomi Māori (PPEM) yang ditubuhkan oleh kerajaan New Zealand untuk menyokong pembangunan ekonomi Māori. Institusi ini antara lain telah merangkakan strategi dan pelan tindakan untuk memacu pembangunan ekonomi masyarakat Māori.¹⁰⁵ Bervisikan "*He kai kei aku ringa*" yang bermaksud untuk menyediakan makanan yang diperlukan dengan menggunakan tangan sendiri, TPK menetapkan enam matlamat utama bagi menyokong hak penentuan sendiri masyarakat Māori.¹⁰⁶ Matlamat berkenaan ialah penyertaan yang lebih besar dalam pendidikan, tenaga kerja mahir dan berjaya, meningkatkan kadar celik kewangan dan penabungan, bergabung dengan kerajaan untuk tujuan pertumbuhan ekonomi, diskusi yang aktif mengenai pembangunan sumber asli, dan perbadanan Māori sebagai pemandu kepada pertumbuhan ekonomi.¹⁰⁷ Matlamat yang dinyatakan ini adalah selari dengan perkara 21 DHOA. Untuk merealisasikan pengiktirafan ekonomi ini, usaha

yang dirangka ini berpaksikan kepada hubungan perkongsian antara kerajaan dan masyarakat Māori.¹⁰⁸

Selain TPK, New Zealand lebih kehadapan kerana mempunyai Institusi Penyelesaian Pertikaian khusus iaitu Tribunal Waitangi. Punca kuasa penubuhan Tribunal Waitangi adalah di bawah seksyen 4 Akta Triti Waitangi (ATW). Fungsi tribunal ini adalah untuk menyelidik dan mengemukakan cadangan bagi kes-kes tertentu seperti yang dinyatakan di bawah seksyen 5 (1) (a)- (b) dan 5 (2), manakala bidang kuasa tribunal ini dijelaskan di bawah seksyen 6 akta yang sama. Peruntukan seksyen 6, ATW menyenaraikan kes-kes yang boleh dikemukakan kepada tribunal seperti pelanggaran prinsip triti dan bidang kuasa ini tertakluk kepada beberapa limitasi seperti yang dinyatakan di bawah seksyen 6AA akta yang sama. Namun begitu, terdapat beberapa kekangan yang dialami oleh tribunal ini seperti kesan cadangan yang dikemukakan oleh tribunal bersifat tidak mengikat kerajaan untuk melaksanakannya. Sungguhpun begitu, peruntukan undang-undang seumpama ini

menggambarkan pengiktirafan hak Māori di sisi undang-undang.

ANALISIS PERBANDINGAN HAK ORANG ASAL ANTARA MALAYSIA, NEW ZEALAND DAN FILIPINA

Merujuk kepada perbincangan di atas, ketiga-tiga buah negara mempunyai undang-undang dan amalan yang tersendiri dalam melindungi dan mengiktiraf hak orang asal. Walau bagaimanapun, terdapat juga perbezaan tertentu disebabkan oleh faktor budaya, adat, geografi dan amalan kepercayaan. Namun begitu, kepelbagaian hak dan perlindungan terhadap orang asal dapat dibandingkan melalui perlindungan undang-undang dan peranan yang dimainkan oleh institusi atau agensi kerajaan terbabit. Oleh yang demikian, artikel ini menganalisis secara perbandingan pengiktirafan hak Orang Asli di Malaysia, ICC/IP di Filipina dan Maori di New Zealand dari perspektif perundangan dan amalan seperti yang dirumuskan di dalam Jadual 1.

JADUAL 1. Perbandingan antara Malaysia, New Zealand dan Filipina

Perkara	Malaysia	New Zealand	Filipina
Orang asal	Orang Asli	Maori	ICC/IP
Undang-undang khusus	AOA 1954	Triti Waitangi	AHOA 1997
Institusi / Agensi Kerajaan	JAKOA	<i>Te Puni Kokiri</i> , Tribunal Witangi	SNOA

Berdasarkan Jadual 1, setiap negara mempunyai undang-undang dan agensi kerajaan khusus untuk melindungi hak orang asal. Namun, pengiktirafan hak Orang Asli di Malaysia dari segi perundangan masih ketinggalan berbanding New Zealand dan Filipina. Merujuk kepada tema-tema perbandingan di atas, bolehlah dirumuskan bahawa undang-undang yang melindungi Orang Asli adalah lemah. Kelemahan tersebut boleh dilihat melalui kecukupan undang-undang sedia ada. Peruntukan undang-undang di dalam AOA 1954 masih tidak mencukupi untuk melindungi hak Orang Asli jika dibandingkan dengan perlindungan undang-undang yang terkandung dalam AHOA 1997 khusus untuk ICC/IP.

Tambahan itu, Malaysia tidak memiliki sebarang mekanisme khusus untuk menyelesaikan pertikaian Orang Asli melainkan merujuk ke mahkamah jika dibandingkan dengan pengiktirafan orang asal di New Zealand dan Filipina. Dalam konteks ini, New Zealand boleh dikatakan maju dengan mengiktirafkan hak Māori untuk menyelesaikan

pertikaian melalui Tribunal Waitangi yang ditubuh di bawah seksyen 4 Akta Triti Waitangi (ATW) iaitu satu mekanisme penyelesaian pertikaian yang lebih baik untuk melindungi hak Maori. Tribunal ini melaksanakan fungsinya untuk menyelidik dan mengemukakan cadangan bagi kes-kes tertentu seperti yang dinyatakan di bawah seksyen 5 (1) (a)- (b) dan 5 (2), manakala bidangkuasa tribunal ini dijelaskan di bawah seksyen 6 akta yang sama. Tribunal ini boleh dianggap satu kemajuan kerana menyediakan saluran yang lebih baik kepada pihak orang asal untuk menyuarakan aduan mereka dan mendapat resolusi terhadap aduan tersebut dengan efisien.

Selain itu, pengiktirafan hak autonomi dan hak penentuan sendiri yang sejajar dengan peruntukan 4 DHOA boleh dilihat melalui seksyen 13 AHOA yang meletakkan hak ICC/IP pada kedudukan yang istimewa. Undang-undang ini meletakkan ICC/IP lebih baik berbanding Orang Asli dan Māori. Di New Zealand pula, beberapa contoh yang dikupas sebelum ini menunjukkan bahawa kerajaan

mengiktiraf hak autonomi kepada Māori menerusi aktiviti ekonomi dan penyelesaian pertikaian. Sebaliknya di Malaysia, peruntukkan AOA masih tidak mencukupi dan lompong untuk mengiktiraf autonomi dan hak penentuan sendiri Orang Asli. Antara contoh kelompangan tersebut ialah peruntukan seksyen 3(3) AOA 1954 yang memberi kuasa kepada Menteri untuk menentukan identiti Orang Asli. Contoh lain boleh dilihat melalui peruntukan seksyen 4 AOA yang memberi kuasa yang besar kepada Pengarah JAKOA untuk membuat keputusan.¹⁰⁹ Peruntukan hak terhadap tanah Orang Asli di bawah AOA masih lompong kerana tidak mengiktiraf secara menyeluruh khususnya di bawah seksyen 6, 7 dan 8 AOA 1954. Perbezaan ini menunjukkan bahawa Malaysia memerlukan usaha penambahbaikan undang-undang sedia ada untuk melindungi hak Orang Asli.

Pengiktirafan undang-undang berhubung prinsip IMABT, Filipina boleh dikatakan lebih kehadapan kerana AHOA mengiktiraf hak ICC/IP. Walau bagaimanapun, Malaysia dan New Zealand tidak mempunyai peruntukan khusus mengenai IMABT bagi hal berkaitan orang asal. Dari aspek pembangunan ekonomi pula, tidak dinafikan bahawa pembangunan ekonomi Māori jauh lebih baik berbanding Orang Asli dan ICC/IP. Selain pengiktirafan melalui undang-undang terhadap hak tanah, perikanan dan sumber semulajadi, status New Zealand sebagai negara maju merupakan kelebihan menyokong kekuatan ekonomi Māori. Walaupun hak ICC/IP ke atas domain adat dan sumber ekonomi yang lain diiktiraf, namun kehidupan mereka masih terpinggir dari kemajuan yang mungkin disebabkan oleh faktor kelemahan implimentasi hak berkenaan dan keadaan ekonomi negara membangun yang tidak begitu stabil. Hal sedemikian turut berlaku kepada Orang Asli kerana hak pembangunan ekonomi mereka masih belum menyamai pengiktirafan yang diberikan kepada masyarakat Maori. Pengiktirafan hak pembangunan ekonomi Orang Asli masih tidak memadai dari segi undang-undang dan juga pengiktirafan dari segi amalan walaupun beberapa usaha telah dijalankan oleh pelbagai pihak termasuklah oleh JAKOA.

Dari segi agensi kerajaan pula, setiap negara mempunyai agensi khusus tersendiri. Walaupun fungsi agensi-agensi ini adalah untuk melindungi hak orang asal, namun, dari segi perundangan peruntukkan AOA dilihat tidak mencukupi berbanding SNOA di Filipina dan TPK/Tribunal Waitangi di New Zealand. Malahan, New Zealand lebih baik kerana

mempunyai Tribunal khusus untuk menyelesaikan pertikaian hak masyarakat Maori. Agensi-agensi ini memainkan peranan penting untuk melaksanakan dasar yang diputuskan oleh kerajaan. Maka, struktur dan peruntukan undang-undang yang jelas adalah signifikan bagi memastikan fungsi agensi dapat dilaksanakan secara efektif.

Berdasarkan perbezaan yang dinyatakan di atas, dapatlah disimpulkan bahawa pengiktirafan hak Maori di New Zealand adalah lebih baik berbanding Malaysia dan Filipina. Ia mungkin disebabkan oleh suara Māori yang besar di Parlimen sekaligus hak dan kepentingan masyarakat Māori mendapat perhatian dan pengiktirafan yang sewajarnya. Walau bagaimanapun, terdapat beberapa aspek harus diperbaiki kerana kriteria undang-undang antarabangsa masih belum dipatuhi sepenuhnya khusus dalam aspek prinsip IMABT. Jika dinilai dari peruntukan undang-undang, tidak dinafikan bahawa undang-undang perlindungan hak ICC/IP di Filipina iaitu AHOA boleh dikatakan menghampiri piawaian DHOA. Namun, aspek amalan harus diberi perhatian bagi menjamin tiada jurang antara perlindungan undang-undang dan implimentasinya. Sebaliknya hak Orang Asli, penambahbaikan dari segi undang-undang dan perlindungan dari segi amalan perlu diberi perhatian secara sama rata kerana tahap pengiktirafan masih ketinggalan jika dibandingkan dengan undang-undang orang asal di Filipina dan New Zealand.

PENUTUP

Kedudukan pengiktirafan undang-undang kepada Orang Asli, ICC/IP dan masyarakat Maori adalah berbeza. Analisis perbandingan di atas mendedahkan bahawa perlindungan undang-undang yang terpakai Orang Asli masih tidak mencukupi dan memerlukan penambahbaikan. Berbanding Orang Asli, piawaian undang-undang yang terpakai kepada ICC/IP di Filipina dan masyarakat Māori di New Zealand didapati lebih kehadapan kerana undang-undang di kedua-dua buah negara ini mengiktiraf hak orang asal dengan lebih baik meliputi hak tanah adat, hak ekonomi, identiti dan sebagainya. Kemajuan dari segi perundangan ini wajar dicontohi kerana menepati kehendak sejajar dengan semangat yang terkandung di dalam DHOA dan undang-undang antarabangsa. Oleh yang demikian, artikel ini mengutarakan dua cadangan bagi menambahbaik pengiktirafan hak Orang Asli dari sudut undang-undang. Cadangan pertama ialah meminda

Akta Orang Asli 1954 dengan mengambil kira peruntukan-peruntukan yang terkandung di dalam DHOA. Selain itu, amalan-amalan terbaik yang dilaksanakan oleh Filipina dan New Zealand juga wajar dipertimbangkan agar pindaan AOA akan lebih menyeluruh dan efektif untuk melindungi hak Orang Asli. Cadangan kedua ialah memperkasa peranan JAKOA untuk mengiktiraf dan melindungi hak Orang Asli dengan mencontohi amalan, struktur dan perundangan di Filipina dan New Zealand. Justeru, penambahbaik undang-undang yang diutarakan ini wajar diambil perhatian agar dapat memacu kemajuan seterusnya mengiktiraf hak penentuan sendiri Orang Asli.

PENGHARGAAN

Penulisan ini adalah sebahagian daripada dapatan kajian yang didana oleh Universiti Kebangsaan Malaysia di bawah Geran Universiti Penyelidikan (GUP-2022-063)

NOTA

- ¹ GA/0612, 107th & 108th Meetings.
- ² Wiessner, Report on the Rights of Indigenous Peoples by International Law Association, the Hague Conference 2010, para 5.
- ³ Rohaida, Muhamad Sayuti & Witbrodt, 'Indigenous Peoples in Asia: Indigenousness and Self-Determination', (2012) *The Law Review*, hlm 510.
- ⁴ Daes, 'The Right of Indigenous Peoples to "Self-Determination" in Contemporary World Order Dalam Clark (pnyt.), *Self-Determination, International Perspectives*, Macmillan Press Ltd, London, 1996, hlm 49.
- ⁵ Rohaida, Muhamad Sayuti & Witbrodt, 'Indigenous Peoples in Asia: Indigenousness and Self-Determination', hlm 522.
- ⁶ Chairperson-Rapporteur: Ms. Erica-Irene A. Daes, Report of the Working Group on Indigenous Populations on Its Eleventh Session, Discrimination against Indigenous Peoples, E/CN.4/Sub.2/1993/29, para 61.
- ⁷ Curzon, Dictionary of Law, Pearson Education Limited, Harlow, 2002, hlm 158. *Erga omnes* membawa maksud "kepada semua".
- ⁸ Anaya, JS, *Indigenous Peoples in International Law*, Oxford University Press, New York, 2004, hlm 97. Lihat Hurst Hannum, *Autonomy, Sovereignty, and self-determination, The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990, hlm 45.
- ⁹ Perkara 53, Konvensyen Viena memperuntukan seperti berikut: *A treaty is void if, at the time of its conclusion, it conflicts with a peremptory norm of general international law. For the purposes of the present Convention, a peremptory norm of general international law is a norm accepted and recognized by the international community of States as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent norm of general international law having the same character.*

- ¹⁰ Daes, 'The Concept of Self-Determination and Autonomy of Indigenous Peoples in the Draft United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples', (2001-2002) 14 (259) *St. Thomas Law Review*, hlm 263.
- ¹¹ Anaya, A Contemporary Definition of the International Norm of Self-determination, *Transnational Law & Contemporary Problems*, Vol 3:131, hlm 132. Kedua-dua prinsip asas ini merupakan alasan kukuh untuk menuntut kemerdekaan daripada jajahan luar.
- ¹² Daes, 'The Concept of Self-Determination and Autonomy of Indigenous Peoples in the Draft United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples', (2001-2002) 14 (259) *St. Thomas Law Review*, hlm 263.
- ¹³ Nicholas, C., Engi, J., & Ping, T. Y. (2010). *The Orang Asli and the UNDRIP: From Rhetoric to Recognition*. Subang Jaya: Center for Orang Asli Concern, Rosnon, M. R., & Talib, M. A. (2019). *Indigenous Education Rights: The Malaysian Case*. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(10), 149-167; Sarjit S.Gill & Mohd Roslan. (2018). *Pembangunan Kontemporari Orang Asli*. Serdang: Penerbit UPM; Statement by Professor Philip Alston, United Nations Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, on his visit to Malaysia, 13-23 August 2019.
- ¹⁴ Human Rights Council, Working Group on the Universal Periodic Review Seventeenth session Geneva, 21 October-1 November 2013, National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 (Malaysia), A/HRC/WG.6/17/MYS/1.
- ¹⁵ Chong, S.P.; Geetah, A.; Norhasmah, S. Household food insecurity, diet quality, and weight status among indigenous women (Mah Meri) in Peninsular Malaysia. *Nutr. Res. Pract.* 2018, 12, 135-142.
- ¹⁶ Wessendorf, *The Indigenous World 2011*, 2011, hlm 280.
- ¹⁷ Wariya, *Malaysia: Asas Pembinaan Negara Bangsa Institusi Pemerintahan Lambang Kebangsaan*, Matrix Media Global Sdn Bhd, Kuala Lumpur, 2010, hlm 20 & 24.
- ¹⁸ Carey, *Orang Asli, the Aboriginal Tribes of Peninsular Malaysia*, Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1976, hlm 3.
- ¹⁹ Carey, *Orang Asli, the Aboriginal Tribes of Peninsular Malaysia*, hlm 3.
- ²⁰ Carey, *Orang Asli, the Aboriginal Tribes of Peninsular Malaysia*, hlm 3. Lihat Mohd Tap Salleh, *An Examination of Development Planning among the Rural Orang Asli of West Malaysia*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Bath, Bath, 1990, hlm 30.
- ²¹ Nicholas, *The Orang Asli and the Contest for Resources: Indigenous Politics, Development and Identity in Peninsular Malaysia*, International Work Group for Indigenous Affairs, Copenhagen, 2000, hlm 6.
- ²² Jabatan Kemajuan Orang Asli, Pelan Strategik Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015. Williams-Hunt, *An Introduction to the Malayan Aborigine*, AMS Press, New York, 1952, hlm 1. Lihat Carey, 'The Kensi Negritos of Baling, Kedah', (1970) 43 (1) *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, hlm 144. Lihat Jabatan Kemajuan Orang Asli, Pelan Strategik Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015, 2011, hlm 18.
- ²³ Jabatan Kemajuan Orang Asli, Pelan Strategik Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015, hlm 8. Mahani Musa, 'The Socio-economic History of the Orang Kanaq of Johor', (2011) Vol. 29 (No. 1) *Kajian Malaysia*, hlm 48.

- ²⁴ Nicholas, 2002. Organizing Orang Asli Identity. Dlm. Chou, G. B. C. (pnyt.) *Tribal Communities in the Malay World, Historical, Cultural and Social Perspectives*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, hlm 121.
- ²⁵ Mahani Musa, 'The Socio-economic History of the Orang Kanaq of Johor', (2011) Vol. 29 (No. 1) *Kajian Malaysia*, hlm 48.
- ²⁶ Seksyen 2, Bab I, Akta Hak Orang Asal 1997, Akta Republik 8371.
- ²⁷ MacDonald, Indigenous Peoples of the Philippines: Between Segregation and Intergration, Dalam Barnes, Gray & Kingsbury (pnyt.), *Indigenous Peoples of Asia*, Association for Asian Studies, Michigan, 1995, hlm 345.
- ²⁸ National Commission of Indigenous Peoples, <http://www.ncip.gov.ph/index.php/about-us1/vision-mission-mandate>, (15 Februari 2015).
- ²⁹ MacDonald, Indigenous Peoples of the Philippines: Between Segregation and Intergration, Dalam Barnes, Gray & Kingsbury (pnyt.), *Indigenous Peoples of Asia*, Association for Asian Studies, Michigan, 1995, hlm 345.
- ³⁰ Padilla, Villarante & Trono, Indigenous Peoples in Philippines, <http://www.iwgia.org/images/stories/sections/regions/asia/documents/IW2013/Philippines.pdf>, (24 Mac 2014), hlm 241.
- ³¹ Kajian lapangan di Barangay Balatoc, Pekan Pasil, Kalinga pada 5-9 Februari 2012.
- ³² Padilla, Villarante & Trono, Indigenous Peoples in Philippines, <http://www.iwgia.org/images/stories/sections/regions/asia/documents/IW2013/Philippines.pdf>, (24 Mac 2014), hlm 241.
- ³³ Anaya, Report of the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Addendum, the Situation of Maori People in New Zealand, A/HRC/18/35/Add.4, para 4.
- ³⁴ Anaya, A/HRC/18/35/Add.4, para 4.
- ³⁵ Anaya, A/HRC/18/35/Add.4, para 4.
- ³⁶ O'Sullivan & Dana, 'Redefining Maori Economic Development', (2008) 35 (5), *International Journal of Social Economics*, hlm 365.
- ³⁷ Anaya, Report of the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Addendum, the Situation of Maori People in New Zealand, A/HRC/18/35/Add.4, para 5. Hubungan Maori dan tanah turut dikupas dalam Stevenson, 'Indigenous Land Rights and the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Implications for Maori Land Claims in New Zealand', (2009) 32 *Fordham International Law Journal*, hlm 301.
- ³⁸ Temubual bersama Higgins, di Victoria University of Wellington, pada 28 Januari 2014. Higgins merupakan pensyarah kanan di Pusat Kajian Maori, Universiti Victoria, Wellington dan pernah dianugerahkan Sarjana Falsafah (Kebudayaan) oleh Universiti Kebangsaan Malaysia pada 2011. Beliau merupakan salah seorang orang asal Māori berasal dari suku kaum Nga Tahoe.
- ³⁹ Perkara 5 adalah berkaitan hak kebebasan terhadap seseorang individu, perkara 6 adalah mengenai larangan perhambaan dan larangan buruh paksa, perkara 7 menjelaskan perlindungan terhadap undang-undang jenayah retrospektif dan pengurangan percabaran, perkara 8 menjamin kesamarataan setiap individu tanpa sebarang bentuk diskriminasi, perkara 9 melarang buang negeri dan kebebasan pergerakan, perkara 10 adalah berkaitan kebebasan berucap, berkumpul dan juga dipersatukan, perkara 11 mengiktiraf kebebasan beragama, perkara 12 pula menyentuh tentang hak pendidikan, manakala perkara 13 memperuntukkan mengenai hak terhadap harta.
- ⁴⁰ Terma "kedudukan istimewa" tidak ditafsirkan oleh Perlembagaan Persekutuan mahupun undang-undang lain.
- ⁴¹ Yogeswaran Subramaniam, 'The "UNDRIP" and the Malaysian Constitution: Is Special Recognition and Protection of the Orang Asli Customary Lands Permissible?', (2011) 2 (cxxvi) *Malayan Law Journal Articles*, hlm 4. Lihat Hamimah Hamzah, Rights and Interests in Land among the Orang Asli in the State of Pahang: A Case Study, PhD, International Islamic University Malaysia, 2011, hlm 66-67.
- ⁴² *Public Prosecutor v. Datuk Harun Bin Hj Idris & Ors*, 2 MLJ 116, [1976] hlm 19.
- ⁴³ Nicholas, Engi & Ping, *The Orang Asli and the Undrip: From Rhetoric to Recognition*, Center For Orang Asli Concern, Subang Jaya, 2010, hlm 36.
- ⁴⁴ Nicholas, Engi & Ping, *The Orang Asli and the Undrip: From Rhetoric to Recognition*, hlm 36.
- ⁴⁵ Nicholas, Engi & Ping, *The Orang Asli and the Undrip: From Rhetoric to Recognition*, hlm 36.
- ⁴⁶ Robert Knox Dentan, *Malaysia and the "Original People", a Case Study of the Impact of Development on Indigenous Peoples*, Allyn and Bacon, Boston, 1996, hlm 70.
- ⁴⁷ Rusalina Idrus, 'From Wards to Citizens: Indigenous Rights and Citizenship in Malaysia', (2010) 33 (1) *Political and Legal Anthropology Review*, hlm 89. Rusalina mentakrifkan terma "ward" sebagai melindungi pihak yang lemah. Keadaan tersebut boleh digambarkan seperti hubungan anak dan penjaga (iaitu anak yang tidak mempunyai ibu bapa yang ditempatkan bersama penjaga) yang menjaga mereka dan akan membuat keputusan ke atas mereka.
- ⁴⁸ Nicholas & Baer, Health Care for the Orang Asli: Consequences of Paternalism and Non-Recognition, Dalam Leng & Barraclough (pnyt.), *Health Care in Malaysia, the Dynamics of Provision, Financing and Access*, Routledge Taylor & Francis Group, London, 2007, hlm 119. Hujah sama boleh dirujuk dalam Nicholas, Engi & Ping, *The Orang Asli and the Undrip: From Rhetoric to Recognition*, Center for Orang Asli Concern, Subang Jaya, 2010, hlm 38. Nicholas *et al* berpandangan bahawa antara contoh idea paternalisme dalam akta ini adalah apabila segala keputusan berkaitan pengurusan dan pentadbiran Orang Asli berada di bawah kuasa Pengarah JAKOA manakala bagi urusan berkaitan dengan tanah, kerajaan negeri mempunyai kuasa sepenuhnya dalam membuat segala keputusan.

- ⁴⁹ Rohaida & Witbrot, 'Self-Determination of Indigenous Peoples: The Case of Orang Asli', (2012) 20 (No 2) *Asia Pacific Law Review*, hlm 206.
- ⁵⁰ Hooker, 'The Orang Asli and the Laws of Malaysia: With Special Reference to Land', (1996) 48 *Akademika*, hlm 25. [2005] 6 MLJ 289.
- ⁵¹ [2005] 6 MLJ 289.
- ⁵² [2005] 6 MLJ 289. Hakim menjelaskan kenyataan mengenai AOA seperti berikut: There is therefore no doubt in my mind that the 1954 Act calls for a construction liberally in favour of the aborigines as enhancing their rights rather than curtailing them.
- ⁵³ [1997] 1 MLJ 418.
- ⁵⁴ Seksyen 88, KTN 1965.
- ⁵⁵ Dannison, 'Evolving Conceptions of Native Title in Malaysia and Australia: A Cross Nation Comparison', (2007) 11 (79) *Australia Indigenous Law Review*, hlm 82. Lihat juga Nicholas, 2005, *The Law on Natural Resource Management as It Affects the Orang Asli*, Paper Presented At The UNDP-RIPP/PACOS Workshop On Indigenous Peoples And Natural Resource Management Laws, Donggongon, Sabah, 10 November 2005, hlm 3.
- ⁵⁶ Dannison, 'Evolving Conceptions of Native Title in Malaysia and Australia: A Cross Nation Comparison', hlm 81.
- ⁵⁷ Seksyen 15 (1), (2), (3) APN 1984.
- ⁵⁸ Seksyen 62 (2) (b) memperuntukkan seperti berikut:
- ⁵⁹ "(b) Any forest produce or class of forest produce taken from any State land or alienated land by any aborigine for—
- (i) the construction and repair of temporary huts on any land lawfully occupied by such aborigine;
- (ii) the maintenance of his fishing stakes and landing places;
- (iii) fuelwood or other domestic purposes; or
- (iv) the construction or maintenance of any work for the common benefit of the aborigines."
- ⁶⁰ Seksyen 52, telah memperuntukkan seperti berikut: Notwithstanding anything in this Act, any member of an aboriginal community (as defined in the Aboriginal peoples Act 1954 [Act 134]) may shoot, kill or take the wild animals and the wild birds described in Schedules Two and Four as deer, mouse deer, game birds and monkeys for the purpose of providing food for himself or his family. Wild life officers may shoot, any wild animals or wild birds even if totally protected.
- ⁶¹ Yogeswaran Subramaniam, 'Rights Denied: Orang Asli and Rights to Participate in Decision-Making in Peninsular Malaysia', (2011) 19 (2) *Waikato Law Review*, hlm 59.
- ⁶² Yogeswaran Subramaniam, 'Rights Denied: Orang Asli and Rights to Participate in Decision-Making in Peninsular Malaysia', hlm 59.
- ⁶³ Statement of Policy Regarding the Administration of the Aborigine Peoples of the Federation of Malaya 1961.
- ⁶⁴ Nicholas, *The Orang Asli and the Contest for Resources: Indigenous Politics, Development and Identity in Peninsular Malaysia*, International Work Group for Indigenous Affairs, Copenhagen, 2000, hlm 94. Nicholas menyifatkan objektif Dasar 1961 ini adalah untuk mengintegrasikan Orang Asli dengan masyarakat Malaysia yang lain, atau populasi masyarakat yang lebih maju atau masyarakat arus perdana yang lain.
- ⁶⁵ Statement of Policy Regarding the Administration of the Aborigine Peoples of the Federation of Malaya 1961, para 3.
- ⁶⁶ Statement of Policy Regarding the Administration of the Aborigine Peoples of the Federation of Malaya 1961, principle (a).
- ⁶⁷ Nicholas, *The Orang Asli and the Contest for Resources: Indigenous Politics, Development and Identity in Peninsular Malaysia*, International Work Group for Indigenous Affairs, Copenhagen, 2000, hlm 98. Strategi ini merupakan medium untuk memperkenalkan dasar penswastaaan untuk melibatkan Orang Asli ke dalam sektor perlancongan dan juga keusahawanan bagi golongan belia. Ia juga adalah bertujuan untuk menerapkan nilai Islam untuk mengintegrasikan Orang Asli dengan masyarakat umum termasuklah masyarakat Melayu.
- ⁶⁸ Erni, Padilla, Padilla & Nilsson, Country Profile: Philippine, Dalam Erni (pnyt.), *The Concept of Indigenous Peoples in Asia, a Resource Book*, International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), Asia Indigenous Peoples Pact Foundation (AIPPF), Chiang Mai, 2008, hlm 428.
- ⁶⁹ Castro, 'Three Years of the Indigenous Peoples Rights Act: Its Impact on Indigenous Communities', (2008) 15 (2) *Kasarinlan: Philippine Journal of Third World*, hlm 37.
- ⁷⁰ Seksyen 7 (a-h), Akta Hak orang asal 1997.
- ⁷¹ Seksyen 4, AHOA
- ⁷² Seksyen 5, AHOA
- ⁷³ Seksyen 6, AHOA
- ⁷⁴ Seksyen 9, AHOA
- ⁷⁵ Special Rapporteur Rodolfo Stavenhagen, Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People, Mr. Rodolfo Stavenhagen, Submitted in Accordance with Commission on Human Rights, Mission to the Philippines, E/CN.4/2003/90/Add.3, para 19.
- ⁷⁶ Special Rapporteur Rodolfo Stavenhagen, E/CN.4/2003/90/Add.3, para 20.
- ⁷⁷ Special Rapporteur Rodolfo Stavenhagen, E/CN.4/2003/90/Add.3, para 21.
- ⁷⁸ Erni, Padilla, Padilla & Nilsson, Country Profile: Philippine, Dalam Erni (pnyt.), *The Concept of Indigenous Peoples in Asia, a Resource Book*, International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), Asia Indigenous Peoples Pact Foundation (AIPPF), Chiang Mai, 2008, hlm 429.
- ⁷⁹ Castro, 'Three Years of the the Indigenous Peoples Rights Act: Its Impact on Indigenous Communities', (2008) 15 (2) *Kasarinlan: Philippine Journal of Third World*, hlm 48.
- ⁸⁰ Senate Explanatory Note Senate Bill No. 1938, First Regular Session. Fourteenth Congress of the Republic of the Philippines.
- ⁸¹ New Zealand mula meratifikasikan kedua-dua instrumen undang-undang antarabangsa ini pada 28 Disember 1978. Untuk maklumat lanjut mengenai maklumat berkaitan ratifikasi berkenaan, https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?chapter=4&src=treaty&mtdsg_no=iv4&lang=en#EndDec (15 September 2014).
- ⁸² Charters, 'The Rights of Indigenous Peoples', (2006) *New Zealand Law Journal*, hlm 336. Lihat Sixty-first General Assembly Plenary 107th & 108th Meetings (AM & PM), hlm 11-12.

- ⁸³ New Zealand Parliament, 2010, Ministerial Statements — Un Declaration on the Rights of Indigenous Peoples — Government Support, http://www.parliament.nz/en-nz/pb/debates/debates/49HansD_20100420_00000071/ministerial-statements-%E2%80%94-un-declaration-on-the-rights-of, (14 Februari 2015).
- ⁸⁴ Palmer, 'The Treaty of Waitangi in Legislation', (2001) *New Zealand Law Journal*, hlm 207.
- ⁸⁵ Palmer, *The Treaty of Waitangi in New Zealand's Law and Constitution*, Victoria University Press, Wellington, 2008, hlm 231.
- ⁸⁶ Palmer, 'The Treaty of Waitangi in Legislation', (2001) *New Zealand Law Journal*, hlm 207.
- ⁸⁷ Palmer, 'The Treaty of Waitangi in Legislation', hlm 207.
- ⁸⁸ Network Waitangi, 2012, Treaty of Waitangi, Questions and Answers, <http://nwo.org.nz/files/QandA.pdf>, (9 Februari 2015) hlm 11.
- ⁸⁹ Peruntukan dalam mukadimah yang dimaksudkan ialah: And whereas the text of the Treaty in the English language differs from the text of the Treaty in the Maori language.
- ⁹⁰ Frantz, 'Getting Back What Was Theirs? The Reparation Mechanisms for the Land Rights Claims of the Maori and the Navajo', (1997-1998) 16 (2) *Dickinson Journal of International Law*, hlm 492.
- ⁹¹ Stokes, 'The Treaty of Waitangi and the Waitangi Tribunal: Maori Claims in New Zealand', (1992) 12 *Applied Geography*, hlm 176.
- ⁹² Durie, *Te Mana, Te Kawanatanga, the Politics of Maori Self-Determination*, Oxford University Press, Oxford, 1998, hlm 13.
- ⁹³ Durie, *Te Mana, Te Kawanatanga, the Politics of Maori Self-Determination*, hlm 14.
- ⁹⁴ Durie, *Te Mana, Te Kawanatanga, the Politics of Maori Self-Determination*, hlm 14.
- ⁹⁵ Toki, 'Adopting a Maori Property Rights Approach to Fisheries', (2010) 14 *New Zealand Journal of Environmental Law*, hlm 199. Prinsip sama juga dibincangkan dalam Toki, 'Indigenous Peoples' Fisheries Rights - a Comparative Perspective between Maori and the Sami', (2010) 1 (1) *Artic Review on Law and Politics*, hlm 57.
- ⁹⁶ *Te Weehi v Regional Fisheries Officer* [[1986] 1 NZLR 690].
- ⁹⁷ Toki, 'Adopting a Maori Property Rights Approach to Fisheries', (2010) 14 *New Zealand Journal of Environmental Law*, hlm 205.
- ⁹⁸ *Muriwhenua Fishing Claim Report* [(1988)].
- ⁹⁹ *Ngai Tahu Maori Trust Board & Ors v Director General of Conservation & Ors* Ca 18/95, [22 September 1995].
- ¹⁰⁰ Akta ini terbentuk hasil usaha Suruhanjaya Perikanan Māori yang merujuk kepada Akta Perikanan Māori 1989 bagi mengiktiraf hak Māori untuk menjalankan aktiviti perikanan secara komersil dan melibatkan mereka dalam kemajuan perniagaan perikanan.
- ⁰¹ Akta ini pula terhasil untuk melaksanakan Surat Ikatan Penyelesaian (Deed of Settelement) yang bertarikh 23 September 1992 yang memperuntukan mengenai hak perikanan Māori.
- ¹⁰² Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA), Objektif, <http://www.jakoa.gov.my/objektif>, (13 Mei 2014).
- ¹⁰³ Hassan, M.S. & Nordin, R. (2020). Political Participation of Aboriginal People (Orang Asli) in Peninsular Malaysia: Examining the Compatibility of the Aboriginal Peoples Act 1954 with UNDRIP Standards, *International Journal on Minority and Group Rights*, 1–21. <https://doi.org/10.1163/15718115-BJA10010>. R. Nordin, M.S. Hassan and M.A. Witbrodt, 'Indigenous Peoples in Asia: Indigenouness and Self-Determination', *The Law Review* (2012) p. 520.
- ¹⁰⁴ National Commission of Indigenous Peoples, <http://www.ncip.gov.ph/index.php/about-us1/vision-mission-mandate>, (15 Februari 2015).
- ¹⁰⁵ Peranan *Te Puni Kokiri* (TPK) ialah menyokong masyarakat Māori untuk berjaya secara dalaman dan juga secara global. Untuk maklumat lanjut mengenai TPK, sila rujuk *Te Puni Kokiri*, Strategic Outcome and Role, <http://www.tpk.govt.nz/en/about/who-we-are/strategic/>, (14 Februari 2015).
- ¹⁰⁶ Maori Economic Development Panel, Strategy to 2040, He Kai Kei Aku Ringa (the Crown-Māori Economic Growth Partnership Maori Economic Development Panel), para 6. Usaha ini telah dinyatakan dalam Strategy to 2040 yang telah diluluskan oleh Panel Pembangunan Ekonomi Maori pada November 2012.
- ¹⁰⁷ Maori Economic Development Panel, Strategy to 2040, He Kai Kei Aku Ringa (the Crown-Māori Economic Growth Partnership Maori Economic Development Panel), para 6. Lihat Maori Economic Development Panel, Action Plan 2012-2017, para 3.
- ¹⁰⁸ Maori Economic Development Panel, Strategy to 2040, He Kai Kei Aku Ringa (the Crown-Māori Economic Growth Partnership Maori Economic Development Panel), para 4.
- ¹⁰⁹ Hassan, M.S. & Nordin, R. (2020). Political Participation of Aboriginal People (Orang Asli) in Peninsular Malaysia: Examining the Compatibility of the Aboriginal Peoples Act 1954 with UNDRIP Standards, *International Journal on Minority and Group Rights*, 1–21.

RUJUKAN

- Anaya, J. 2011. Report of the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Addendum, the Situation of Maori People in New Zealand, A/HRC/18/35/Add.4.
- Carey, I. 1976. *Orang Asli, the Aboriginal Tribes of Peninsular Malaysia*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Carey, I. 1970. The Kensiu Negritos of Baling, Kedah. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 43(1): 143-160.
- Castro, A. P. & Nielsen, E. 2001. Indigenous people and co-management: Implications for conflict management. *Environmental Science & Policy* 4: 229–239.
- Charters, C. 2006. The rights of indigenous peoples. *New Zealand Law Journal*, 335-337.
- Durie, M. 1998. *Te Mana, Te Kawanatanga, the Politics of Maori Self-Determination*. Oxford: Oxford University Press.

- Erni, C., Padilla, M. T. G., Padilla, S. & Nilsson, C. 2008. Country profile: Philippine. Dlm. *The Concept of Indigenous Peoples in Asia, a Resource Book*, edited by Erni, C., 427-433. Chiang Mai: International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), Asia Indigenous Peoples Pact Foundation (AIPPF).
- Frantz, C. 1997-1998. Getting back what was theirs? The reparation mechanisms for the land rights claims of the Maori and the Navajo. *Dickinson Journal of International Law* 16(2): 489-521.
- Hamimah Hamzah. 2011. Rights and Interests in Land among the Orang Asli in the State of Pahang: A Case Study. Tesis PhD, Kuliyyah of Law, International Islamic university Malaysia.
- Hassan, M.S. & Nordin, R. 2020. Political Participation of aboriginal people (orang asli) in Peninsular Malaysia: Examining the compatibility of the Aboriginal Peoples Act 1954 with UNDRIP Standards. *International Journal on Minority and Group Rights*, 1–21. <https://doi.org/10.1163/15718115-BJA10010>.
- Hooker, M. B. 1996. The orang asli and the laws of Malaysia: With special reference to land. *Akademika* 48: 21-50.
- General Assembly, G. 2007. General Assembly Adopts Declaration on Rights of Indigenous Peoples; ‘Major Step Forward’ Towards Human Rights for All, Says President, Vote: 143 – 4 (Australia, Canada, New Zealand, United States) — 11; Also Adopts Texts on South Atlantic Zone of Peace, Preventing Armed Conflict, Sixty-First General Assembly Plenary, 107th & 108th Meetings (Am & Pm).
- Jabatan Kemajuan Orang Asli. 2011. Pelan Strategik Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015.
- Jabatan Kemajuan Orang Asli 1961. Statement of Policy Regarding the Administration of the Aborigine Peoples of the Federation of Malaya Department of Orang Asli. Kuala Lumpur.
- Mahani Musa. 2011. The socioeconomic history of the Orang Kanaq of Johor. *Kajian Malaysia* 29(1): 47–74.
- Macdonald, C. 1995. Indigenous Peoples of the Philippines: Between segregation and intergration. Dlm. *Indigenous Peoples of Asia*, disunting oleh Barnes, R. H., Gray, A. & Kingsbury, B., 345-356. Michigan: Association for Asian Studies.
- Maori Economic Development Panel. 2012. Action Plan 2012-2017.
- Maori Economic Development Panel. 2012. Strategy to 2040, *He Kai Kei Aku Ringa* (the Crown - MāOri Economic Growth Partnership Maori Economic Development Panel).
- Mohd Tap Salleh. 1990. *An Examination Od Development Planning among the Rural Orang Asli of West Malaysia*. Bath: University of Bath.
- National Commission of Indigenous Peoples (NCIP) Indigenous Peoples of the Philippines. <http://www.ncip.gov.ph/index.php/about-us/1/vision-mission-mandate>, (15 Februari 2015).
- New Zealand Parliament 2010. Ministerial Statements - UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples - Government Support. http://www.parliament.nz/en-nz/pb/debates/debates/49HansD_20100420_00000071/ministerial-statements-%E2%80%94-un-declaration-on-the-rights-of, (14 February 2015).
- Network Waitangi, 2012, Treaty of Waitangi, Questions and Answers, <http://nwo.org.nz/files/QandA.pdf>, (9 Februari 2015).
- Nicholas, C. 2000. The Orang Asli and the Contest for Resources: Indigenous Politics, Development and Identity in Peninsular Malaysia. International Work Group for Indigenous Affairs Copenhagen.
- Nicholas, C. 2002. Organizing Orang Asli identity. Dlm. *Tribal Communities in the Malay World, Historical, Cultural and Social Perspectives*, disunting oleh Chou, G. B. C., 119-136. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Nicholas, C., Engi, J. & Ping, T. Y. 2010. *The Orang Asli and the UNDRIP: From Rhetoric to Recognition*. Subang Jaya: Center for Orang Asli Concern.
- Nicholas, C. & Baer, A. 2007. Health care for the Orang Asli: Consequences of paternalism and non-recognition. Dlm. *Health Care in Malaysia, the Dynamics of Provision, Financing and Access*, disunting oleh Leng, C. H. & Barraclough, S., 119-136. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- O’sullivan, J. & Dana, T. 2008. Redefining Maori economic development. *International Journal of Social Economics* 35(5): 364-379.
- Padilla, M. T. G., Villarante, P. B. & Trono, W. L. 2013. Indigenous Peoples in Philippines. <http://www.iwgia.org/images/stories/sections/regions/asia/documents/IW2013/Philippines.pdf>.
- Palmer, M. 2008. *The Treaty of Waitangi in New Zealand’s Law and Constitution*. Wellington: Victoria University Press.
- Palmer, M. S. R. 2001. The Treaty of Waitangi in Legislation. *New Zealand Law Journal*: 207-212.
- Robert Knox Dentan, K. E., Alberto G. Gomes & M.B. Hooker. 1996. *Malaysia and the “Original People”, a Case Study of the Impact of Development on Indigenous Peoples*. Boston: Allyn and Bacon.
- Rohaida, N., Muhamad Sayuti, B. H. Y. & Witbrodt, M. A. 2012. Indigenous peoples in Asia: Indigeness and self-determination. *Law Review* 510-529.
- Rohaida, N. & Witbrot, M. A. 2012. Self-Determination of Indigenous Peoples: The case of Orang Asli. *Asia Pacific Law Review* 20(2): 189-210.
- Rosnon, M. R., & Talib, M. A. 2019. Indigenous education rights: The Malaysian case. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 9(10): 149–167.
- Rusaslina Idrus. 2010. From wards to citizens: Indigenous rights and citizenship in Malaysia. *Political and Legal Anthropology Review* 33(1): 89-108.

- Rusaslina Idrus. 2011. The discourse of protection and the Orang Asli in Malaysia. *Kajian Malaysia* 29(Supp. 1): 53-74.
- Sarjit S. Gill & Mohd Roslan. 2018. *Pembangunan Kontemporari Orang Asli*. Serdang: Penerbit UPM.
- Statement by Professor Philip Alston, United Nations Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, on his visit to Malaysia, 13-23 August 2019.
- Senate Explanatory Note Senate Bill No. 1938 Senate Explanatory Note Senate Bill No. 1938, First Regular Session. Fourteenth Congress of the Republic of the Philippines.
- Special Rapporteur Rodolfo Stavenhagen. 2003. Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People, Mr. Rodolfo Stavenhagen, Submitted in Accordance with Commission on Human Rights, Mission to the Philippines, E/CN.4/2003/90/Add.3.
- Stevenson, S. M. 2009. Indigenous land rights and the declaration on the rights of indigenous peoples: Implications for Maori land claims in New Zealand. *Fordham International Law Journal* 32: 298-343).
- Stokes, E. 1992. The Treaty of Waitangi and the Waitangi Tribunal: Maori claims in New Zealand. *Applied Geography* 12: 176-191.
- Te Puni Kokiri* Strategic Outcome and Role. 2014. <http://www.tpk.govt.nz/en/about/who-we-are/strategic/>. (20 September 2014)
- Toki, V. 2010. Adopting a Maori property rights approach to fisheries. *New Zealand Journal of Environmental Law* 14: 197-221.
- Toki, V. 2010. Indigenous peoples' fisheries rights- A comparative perspective between Maori and the Sami. *Artic Review on Law and Politics* 1(1): 54-81.
- Wariya, C. 2010. *Malaysia: Asas Pembinaan Negara Bangsa Institusi Pemerintahan Lambang Kebangsaan*. Kuala Lumpur: Matrix Media Global Sdn Bhd.
- Wessendorf, K. 2011. *The Indigenous World 2011*.
- Wiessner, S. 2010. Report on the Rights of Indigenous Peoples by International Law Association, the Hague Conference 2010.
- Williams-Hunt, P. D. R. 1952. *An Introduction to the Malayan Aborigine, Malayan Aborigines*. New York: AMS Press.
- Yogeswaran Subramaniam. 2011. The 'UNDRIP' and the Malaysian constitution: Is special recognition and protection of the orang asli customary lands permissible? *Malayan Law Journal Articles* 2(cxxvi): 1-22.
- Muhamad Sayuti Hassan*
(pengarang koresponden)
Pensyarah Kanan
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
Emel: sayutihassan@ukm.edu.my
- Rohaida Nordin
Professor Madya
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
Emel: rohaidanordin@ukm.edu.my